

Költészet és transzcendencia

1 PETRŐCZI Éva, *Példa és könyörgés* = Uő., *Donátus, Pro* Pannonia Kiadó, Pécs, 2004, 56.

2 PETRI György, *„Eszmék és tánclemezek” = Összegyűjtött versek* (Petri György munkái I., szerk. Réz Pál, LAKATOS András, VÁRADY Szabolcs, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2003, 322.

1

Egy régi legenda szerint (igen réginek kell lennie, különben büszke könyvtárak tartanák becsben, s nem az esszéírói fantázia tanúskodnék róla) Isten kincsét a költők váltották aprópénzre.

Hogyan?

Képzelnék el egy érmét, amelynek egyik oldalán a vers az írás, a másikon Isten portréja a fej.

De nincs másik oldala.

2

A szakrális-liturgikus szöveghagyomány (legalábbis az Ómagyar *Mária-siralom* óta) s a hitbéli és vallási kérdéseket forgató poétikai tradíció (az „istenes versek” válfaja) kétségkívül meghatározó vonulata költészettörténetünknek. A világi lírai alkotások közül mai ízlésünket s fogékonyságunkat elsősorban alighanem a – tágan értett – modernség művei szólítják meg. Ady mítoszias istenkeresése, Babits klasszicizáló katolicitása, József Attila zsoldáros indulata, Pilinszky „evangéliumi esztétikája” – s a sor hosszan folytatható volna. Kosztolányival, aki a „nyelvi túlvilág” tapintatosan ironikus kitételében s a „de nem felelnek, úgy felelnek” (*Ének a semmiről*) illúziótlan halálfilozófiájában számolt le az üdvözülés másvilági dimenzióival. Nemes Naggyal, aki egy helyütt a művészetet és egymást ajánlotta figyelmünkbe – a meg nem lelt Isten híján: „Miben bízik hát a hitetlen? / A versben és a szerelemben” (*A hitetlen*). Székely Magda s Gergely Ágnes metafizikus igényű munkásságával, amely a zsidó-keresztény művelődésből nyeri tartását, kitarását. Takács Zsuzsa *Naphimnusz*-újraköltésével (*Üdvözlégy, utazás!*). Borbély Szilárd metabarokk metaköltészetével. Avagy az imabeszéd olyan kendőzetlen eseteivel, mint amilyen e kevésbé ismert, de különleges szépségű szöveg poézise: „Azt a féllábú sirályt, / a vízbedobált kenyérért / újra és újra alábukó / fájdalom-orsót / ki nem mossa belőlem / semmi idő. // A csonkulás, / a megcsonkíttatás / gyakori óráiban / ne többet: / a féllábú sirály erejét / add meg nekem, Uram!” (Petrőczi Éva)¹

A „papköltők” és a „sekrestyeirodalom” esztétikai kérdésekben nem mindig illetékes műveitől a spirituális tanok (a New Age s a még new-bb age-ek) népszerű irodalmáig, az „énnekem mínusz 273°C a menny” (Petri György)² rosszkedvű ateizmusától az „én állandó / liturgiát szenvedek el / a költészet úrfölmutatása / körül” (Vasadi Péter)³ keresztényi hitvallásáig világképi és közérzeti végpontok

között keresheti mindegyikünk a maga útját. Szellemi, lelki, sőt lelki-ségi útravalóul olykor évezredek bölcsességénél is jobban jön egy-egy precízen kivitelezett keresztírím.

Am hogy pontosan miféle kapcsolat létesülhet költészet és transzcendencia között; hogy van-e (s ha nincs, *kimunkálható-e vajon*) közös nyelve a transzcendensnek és az esztétikainak, a hitnek és a megértésnek: mai tudásunk szerint megválaszolhatatlan kérdés. (S mai tudásunk szerint más korok tudása sem válaszolhatja meg.)

Teoretikus szempontból az eset egyszerű és reménytelen. Ha ugyanis a szavak és a dolgok szükségszerűen különböző léttartományokat laknak, úgy a szó és a szentség valóságát is egy világ (a világ) választja el egymástól.

Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a nyelv világt teremtető hatalma – azaz transzcendens elhivatottsága – nemcsak a szent könyvek lapjain s a szóbeliség ősi mágiáiban evidencia, de – bár praktikusabb s világiasabb értelemben – modern nyelvészeti közmegegyezésnek is tárgya.

Ráadásul a *műkedvelés* mindennapjaiban sem tornyosul elének lép-ten-nyomon a kimondhatóság, a nyelvi hozzáférhetőség, a megnevezhetőség dilemmája: születnek versek, amelyek a gyónás, a himnusz vagy a könyörgés műfajjegyeit fölve mutatnak tántoríthatatlan készséget az esztétikai összetettségre, s vannak olvasók, akik hajlamosak gyónásként, himnuszként, könyörgésként értelmezni – és a maguk életére alkalmazni – az ilyes verseket.⁴

Amiről az elmélet fényesen bebizonyította, hogy nem volna szabad működnie: működik. Fényesen, mint egy apokrif nap.

A szerzőt és a befogadót meghaladó erők: a nyelv, a szépség, a hagyományok egyéneken túli hatalma játszana velünk?

Annyi látszik bizonyosnak: a metafizikus művészeti törekvéseknek metafizikus befogadói igénnyel kell találkozniuk, hogy költészet és transzcendencia találkozhassék. (Ki-ki értsen bármit költészetten, transzcendencián és találkozáson.)

A többi beszédes csend.

3

Aki a költészettől metafizikai harmóniák színét-visszáját várja, ne várjon sokat a kortárs lírai fejleményektől. Így Rába György műveitől se. Bár a bibliai parafrázisok s a szakrális motivika (például a „gazda” Babbitstól kölcsönzött s vissza-visszatérő képe) állandó elemei, döntően a modern/posztmodern irodalom óvatos szkepszise hatja át Rába életművét is. (Az óvatos szkepszisnek, úgy lehet, óvatos hit a másik neve.)

Jellemző és fontos vers e tárgykörben a költő alábbi hatsorosa (in *Disputa önmagammal*, 2010):

PROFÁN IMA

Két kezem összetenni
s ha foganatja semmi

csak tovább zsvajogni
folytatni ezt a talmi

létet élére rakni
mondván ennyi az annyi

3 VASADI Péter,
Dilemma = Uő.,
Világpor, Magyar
Napló Kiadó,
Budapest, 2012, 7.

4 Vö. „Metafizikát
mímel / mégis: rit-
mussal, rímmel /
az anyagtalant
méri a / matéria.”
HALMAI Tamás,
Imitatio Christi =
Uő., *Szilencium*,
Pro Pannonia
Kiadó, Pécs, 2012,
102.

5 BORBÉLY Szilárd,
Egy szöveg szentsége és a szöveg hite
= *A hit nyelvtana. Esszék ég és föld között*, szerk.
BARTUSZ-DOBOSI
László, HALMAI
Tamás, IANCU Laura,
Vigilia Kiadó,
Budapest, 2012, 21.

A főnévi igeneves versbeszéd személytelen (emberfölötti) kényszerre mutat, s általános, törvényszerű érvényt sejtet: annak kényszerét s törvényszerűségét, hogy az isteni jelenléttől elesett ember úgy viselkedjék, amint a transzcendens jelenvaló előtt tenné. A címbéli paradoxon („profán” vs. „ima”) is ezzel nyer értelmet.

A fölütés („Két kezem összetenni”) imahelyzetet rajzol, a folytatás („s ha fogamatja semmi”) előrevetett feltételes alárendelésként készíti elő a voltaképpeni közlést: „csak tovább zsvajogni / folytatni ezt a talmi / létet élére rakni / mondván ennyi az annyi”.

Egyetlen szót („kezem”) találunk, amely konkrét jelentéssel bír, s anyagszerű jelöltje van, valamint személyre utaló nyelvtani elemet tartalmaz („-em”). Ezt leszámítva végletesen fogalmi dikció bomlik ki a banalitásig tisztított verstani vázon (az anakreóni sorok dalos könnyedségét tüntetően egyszerű rímelés fokozza).

A formálisan lecsupaszított s névszóban szegény szöveg akárha azt tanúsítaná: az Istenről, isteniről való művészi beszéd elhasználta tartalékait; eredményre nem jutott, eszközei nem váltak be. Ezért az eszköztelenség emitt.

Amely eszköztelenség és csupaszság – erre érzékeny olvasatban – az Istenre váró üresség (Pascal megfogalmazásában: a mindannyiunkban benne lévő, „Isten alakú úr”) nyelvi megtestesülése.

(S ha nem Isten – *Deus absconditus*ként –, hanem az *én* rejtőzködik? A „talmi / létet” értékítéletéből az önmagát hamisságok, álságok, azaz álcák mögé rejtő szubjektum képze is kikövetkeztethető.)

A válaszra nem lelő, fohászos alaphelyzetből a lírai logika életfilozófiát munkál ki mégis: a zárlatban („élére rakni / mondván ennyi az annyi”) a megismerés kérlelhetetlen etikája, a mérlegelő megértés ethosza nyilvánul meg. (Etika s ethosz a beszéd és a versbeszéd vonatkozásában is, amennyiben a „zsvajgást” a versre magára olvassuk vissza...)

S valami több is.

E mondókás könnyedség („ennyi az annyi”) kedélyes köznyelvi fordulatot („mennyi az annyi?”) fordít át – metafizikus axiómává. A versbeszéd absztrakciós foka az anyagi valóság hátrahagyását s egyetemes törvények fölismerését sugallja: minthogy az „ennyi” és az „annyi” a versben jelölt nélküli jel, név nélküli névmás, kettőségükön óhatatlanul átdereng az evilág és a túvilág vallásközi, illetve a lent és a fent Hermész Triszmegisztoosz-i értelemben vett analógiája, azonossága vagy egylényegűsége.

Mintha a beszélő látszólagos kudarcát („fogamatja semmi”) a nyelv maga írná felül.

Hogy is mondja Borbély Szilárd? „A szöveg találkozik Istennel, és nem az ember.”⁵

A szóvá tett világban a szó teszi jóvá a világot.

4

Képzeljük el ugyanazt az érmét vers nélkül.

Nincs legenda, amely akkor megmenthetne bennünket.